

Frans Van Cauwelaert. [ADV N, VPR1610]

De Katholieke Vlaamse Landsbond

Deel 1

LODE WILS

In 2005 berichtte het KADOC, het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum in Leuven, via zijn elektronische nieuwsbrief: *“Opgericht in 1919 was de (tweede) Katholieke Vlaamse Landsbond tot 1940 de drukkingsgroep met veruit het meeste gewicht in de Vlaamse beweging(...) Totaal onverwacht dook bij een particulier verzamelaar het verloren gewaande eerste register met de handgeschreven neerslag van de bestuursorganen van de Landsbond op. Het bevat voor de jaren 1919-1925 o.a. de verslagen van het Dagelijks Bestuur, het Hoofdbestuur en de Algemene Vergadering, naast de werkings- en congresverslagen. Alle katholieke tenoren uit de Vlaamse beweging passerden er de revue. KADOC kreeg de kans dit unieke verslagboek te digitaliseren. De onderzoeker zal zo een kopie kunnen raadplegen en rechtstreeks kunnen doordringen tot de ‘vitale organen’ van de Landsbond. Aan hem of haar om de bestaande inzichten over die spelverdeler op het terrein van de Vlaamse ontvoogding te bevestigen of bij te sturen!”*

Een studie van dit verslagboek bevestigt inderdaad de inzichten over de Landsbond die we vinden in het uitvoerig en uitstekend artikel van Emmanuel Gerard in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.¹ Maar uiteraard biedt ze de kans om die inzichten te verdiepen en aan te vullen. Het past om dat te doen vijftig jaar na de dood van Frans Van Cauwelaert, die op 17 mei 1961 overleed. Want de Landsbond was één van de instrumenten waarmee Van Cauwelaert in de loop van de tussenoorlogse periode de vernederlandsing van het openbaar leven in Vlaanderen heeft doorgedrukt.

DE VOORGESCHIEDENIS EN DE STICHTING

In 1905 was de 25-jarige Leuvense studentenleider Frans Van Cauwelaert een eerste maal op het grote forum verschenen, met twee toespraken op het eerste Vlaams Katholiek Congres, dat het Davidsfonds inrichtte in het jubeljaar van het koninkrijk. Hij schetste daar onder meer hoe de flaminganten aan de macht moesten komen in en door de katholieke partij. Daarvoor was een nationaal leidend orgaan nodig,

1. E. Gerard, *Katholieke Vlaamsche Landsbond*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 1638-1646.

ter vervanging van de Vlaamse Katholieke Landsbond die in 1891 was opgericht ten tijde van de grondwetsherziening voor de uitbreiding van het stemrecht, maar die in verval was geraakt door de verwijdering tussen de Daensisten en het gros van de katholieke partij. De jonge spreker stelde voor dat de vijf provinciale Katholieke Vlaamse (k.v.) Oud-Hoogstudentenbonden zich zouden verenigen in een hervormde Landsbond, om een gemeenschappelijk programma op te stellen en een Katholiek Vlaams Secretariaat te stichten en te financieren. Toen hij enkele jaren later deze toespoken opnam in zijn bundel *Verhandelingen en Voordrachten*, kon hij de verwezenlijking van zijn voorstellen vermelden. De Katholieke Vlaamse Landsbond, zoals hij nu heette, richtte arrondissementele, kantonale en gemeentelijke vertakkingen op om zijn programma en zijn kandidaten aan de partij op te leggen. Het "*algemeen leidend dagblad*" waar Van Cauwelaert in 1905 ook om gevraagd had, zou hij met de steun van de Landsbond helpen oprichten in 1914: *De Standaard*, waarvan het verschijnen door de oorlog werd uitgesteld tot december 1918.²

Van Cauwelaert, die in 1910 tot volksvertegenwoordiger was gekozen in Antwerpen, had de oorlog grotendeels in het neutrale Nederland doorgebracht. Hij had daar met de liberaal Julius Hoste jr. een Vlaams-Belgisch Verbond opgericht, dat reageerde op de Duitse *Flamenpolitik* die succes had onder de frontsoldaten zowel als onder de burgers.³ In die reactie werd het flamingantische programma geradicaliseerd tot de volledige officiële ééntaligheid van Vlaanderen. Tijdens het laatste oorlogsjaar had Van Cauwelaert voor dat "*minimumprogramma van de Vlaamse beweging*" de openlijke bijtreding bekomen van vier katholieke Vlaamse ministers: J. Helleputte, A. Van de Vyvere, P. Pouillet en ten slotte zelfs de premier Ch. de Broqueville, maar niet van de Antwerpenaar P. Segers. Het Vlaams-Belgisch Verbond riep bij de bevrijding op tot de vorming van een Algemeen Vlaams Verbond van verenigingen uit alle partijen en strekkingen, dat op basis van het minimumprogramma de "*gelijkheid in rechte en in feite*" zou afdwingen, die de regering had voorgespiegeld in 1916. Dat vond een enthousiast gehoor bij de geradicaliseerde katholieke opinie, die zich bij het algemeen verbond aansloot onder meer via de heropgerichte en vermenigvuldigde k.v. arrondissementsbonden (in Limburg een provinciale bond, in West-Vlaanderen nog een Gouwverbond boven de arrondissementsbonden). Maar op de officiële stichtingsvergadering van het Algemeen Vlaams Verbond (AVV) op 6 juli 1919 bleken er heel weinig liberale en geen socialistische verenigingen toe te treden. Dat bevestigde de tegenstelling die al was

2. L. Wils, *De Messias van Vlaanderen. Frans Van Cauwelaert 1880-1910*, Antwerpen-Baarn, 1998, pp. 83-88 en L. Wils, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België, 1910-1919*, Antwerpen-Baarn, 2000, pp. 107-114.
3. Over de impact van de *Flamenpolitik* op de Frontbeweging, zie L. Wils, *Filip De Pillecyn en Frans Van Cauwelaert 1914-1922. Van het dagblad De Standaard naar de Frontbeweging en terug*, in: *Filip De Pillecyn Studies*, VI, Hamme, 2010, pp. 69-124.

gebleken in de pers, en in de Kamer tijdens de meerdaagse “*Vlaamse interpellatie*” in mei, toen de eis van taalgelijkheid voor Vlaanderen niet alleen door de regering van Albert I fel was aangevallen, maar ook door de linkerkant.⁴ Bovendien wees ook de nieuwe Frontpartij het minimumprogramma af, als een afleiding van het beoogde zelfbestuur.⁵ Al deed Van Cauwelaert op 11 en 12 juli in *De Standaard* nog oproepen aan alle Vlaamse verenigingen om aan te sluiten,⁶ het Algemeen Vlaams Verbond zou nauwelijks iets kunnen betekenen.⁷

Nadat was bekendgemaakt dat de parlementsverkiezingen zouden plaatsgrijpen op 16 november 1919, lanceerde Van Cauwelaert op 18 juli in *De Standaard* een oproep voor de stichting van een Katholieke Vlaamse Landsbond. Die zou een vereniging zijn van de arrondissementsbonden, maar op een meer democratische leest geschoeid dan de vooroorlogse Landsbond. Hij moest het programma van het Algemeen Vlaams Verbond (het minimumprogramma dus) doen zegevieren onder de katholieken, en de belangen van de katholieke Vlamingen in het algemeen behartigen. – De leiding van de Frontpartij riep echter op tot een boycot van flamingantische verenigingen die niet van haar afhingen.⁸ Zoals ze een verkiezingskartel

4. L. Wils, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België [...]*, pp. 299-305.
5. Het dagblad van de Frontpartij, *Ons Vaderland*, schreef op dezelfde 6 juli: “*Het minimumprogramma (...) bewijst een zware ondiens (...)* Het laat in ‘t volksgemoed een bedrieglijke waan omtrent de heelbaarheid van ‘t huidig stelsel voortbestaan, en zal later als een der noodlottigste zetten in de Vlaamse politiek worden vermeld.”
6. P. De Coninck, *De Standaard en de katholieke-Vlaamse politieke strijd vanaf eind 1918 tot medio 1925*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 47, 1988, nr. 4, p. 234.
7. Uit de ontvangen correspondentie van Van Cauwelaert blijkt dat het Verbond enige levenskracht had zolang de regeringen van nationale unie duurden, dus tot 1921. Op 2 april 1920 meldde de secretaris De Laere dat de meeste volksvertegenwoordigers, ook degenen die lid waren, weinig belangstelling toonden: ze verschenen niet op de algemene vergadering; behalve de liberalen A. Homans van Turnhout en G. Royers van Antwerpen antwoordden ze niet op een verzoek om vragen te stellen aan ministers; de enigen die financieel bijdroegen waren de katholieken J. Van Caenegem, J. Helleputte, F. Van Cauwelaert en J. Ramaekers, en de socialist C. Huysmans. Op 22 juni 1920 bleek er een Algemeen Vlaams Persbureau te functioneren, naast een Algemeen Vlaams Secretariaat van het Verbond. Op 3 december 1920 zocht het AVV een katholieke spreker voor een meeting over de buitenlandse politiek, naast C. Huysmans en J. Hoste. Op 24 december 1920 bleek het AVV op vraag van Van Cauwelaert inlichtingen in te winnen over de taaltoestanden in de verschillende ministeries en centrale instellingen. Op 28 januari 1921 meldde het AVV dat op zijn bestuursvergadering van de vorige dag de bijgevoegde motie voor amnestie was goedgekeurd; we zullen ze publiceren tenzij we “*tegenbevel kregen*” van u. Op 16 april 1921 meldde Vital Celen dat hij een provinciale vergadering van het AVV wilde beleggen in Antwerpen. Mijn volgende aantekening dateert van 3 juni 1924. Toen vroeg V. Celen of hij een algemene vergadering van afgevaardigden van het AVV moest beroepen. J. Hoste was er niet erg voor, maar Toussaint en hijzelf wel. Van Cauwelaert antwoordde op 6 juni: “*Ik heb niets tegen (...)* wel integendeel, maar dan zou er eerst een programma moeten zijn dat de mensen enige belangstelling inboezemt, en tevens propaganda gemaakt opdat buiten de katholieken, die gewoonlijk vrij talrijk opkomen, ook enige anderen zouden aanwezig zijn.”
8. Op 24 juli drukte *Ons Vaderland* een rondschriften af van de vergadering der afgevaardigden van Het Vlaamse Front: “*Door lid te worden van groepen die buiten Het Vlaamse Front om, en vaak tegen*

afwees, zelfs met katholieke groepen die het minimumprogramma voorstonden.⁹

Op 28 september 1919 werd dan de stichtingsvergadering van de Landsbond gehouden, in Brussel op een zondagnamiddag van 15 tot 17.30 uur. Het verslag vermeldt dertig aanwezigen, maar uit het al dan niet toekennen van de titel “*volksvertegenwoordiger*” blijkt dat deze tekst pas definitief werd opgesteld na de verkiezingen van 16 november. In zijn openingstoespraak zegde Van Cauwelaert dat het erom ging de arrondissementsbonden te verenigen in een landsbond, en dat bleek ook uit de groepering van de aanwezigen per arrondissement. Brussel was met elf veruit het sterkst vertegenwoordigd, dan Antwerpen en Mechelen met elk vier, Sint-Truiden-Hasselt en Leuven met elk drie, en verder nog vijf arrondissementen met telkens één aanwezige. Er werd meteen beslist om huldetelegrammen te sturen aan de Luikse bisschop M. Rutten (die het een plicht had genoemd voor zijn Limburgse priesters om, als leiders van hun volk, voor het minimumprogramma te ijveren), aan de ministers van State Helleputte en Van de Vyvere en de Kamervoorzitter Pouillet. Van Cauwelaert betoogde dat de herstichte Landsbond, anders dan de vooroorlogse, niet meer van boven naar onder moest georganiseerd worden, maar van onder naar boven. De Landsbond, “*zonder feitelijk een politiek lichaam te zijn, moet werken opdat onze grondbeginselen overal ingang vinden. In de Kamer zal onmiddellijk na de verkiezingen een K.V. Kamerfractie worden opgericht, wier leden een eigen programma moeten hebben, wanneer ze in verkiezingstijd optreden, zonder dat ze nochtans een afzonderlijke partij zullen vormen. Welnu dit programma zal het onze wezen.*” – Het doel was dus niet de vorming van een partij naast en tegen de katholieke partij, zoals de Frontpartij, maar een organisatie die de katholieke partij moest domineren. Dat was een doelstelling die moeilijk exact te formuleren was, en die onvermijdelijk zou leiden tot permanente dubbelzinnigheid en getouwtrek. Onder de aanwezigen bemerken we enkele oud-strijders die een rol hadden gespeeld in de Frontbeweging achter de IJzer: Jef Rombouts uit Antwerpen, Jan Bernaerts uit Brussel, Gustaaf Sap uit Roeselare-Tielt (al woonde die in Antwerpen). Sap had, als voorlopig voorzitter van het K.V. Gouwverbond van West-Vlaanderen, op 6 mei een principieel akkoord gesloten met de nationale Frontpartij voor samenwerking

9. *ons programma werken, helpt hij (een fronter) meestal een gevaarvolle verwarring in 't leven houden.*” Einde augustus 1919 besliste de Katholieke Vlaamse Bond van het Arrondissement Brussel, nadat zijn besprekingen met de katholieke kiesvereniging waren afgesprongen, om onderhandelingen te voeren met de Frontpartij, de Christen Volksbond (de arbeiders) en de Boerenbond, om samen de strijd aan te gaan op een Vlaams programma, plus de belangen van boeren, middenstanders en arbeiders; *De Standaard*, 25 augustus 1919. Hendrik Borginon antwoordde aan Karel Brants, de leider van de K.V. Arrondissementsbond, dat de fronters geen kartel konden sluiten met “*politiekers die geen volbloed flaminganten zijn*”, welke verbintenissen die ook zouden aangaan inzake een Vlaams programma; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert 1932-1961*, Antwerpen-Amsterdam, 2009, p. 319 (528). De flamingantische christendemocraten behaalden twee Kamerzetels in Brussel, de Fronters één, de katholieke Associatie vijf.

in de aanstaande verkiezingen, op basis van het minimumprogramma. Maar die formule was dus later door de Frontpartij afgewezen.¹⁰

De stichtingsvergadering ging meteen over tot de vorming van een “*voorlopig hoofdbestuur*”, waarvoor 62 namen “*werden voorgesteld*” – door wie ze werden voorgesteld, vermeldt het verslag niet. Daaronder oud-strijders: Gustaaf Sap, Frans Theelen voor Tongeren, Edward Clottens en Jan Lebeer (die in Antwerpen woonde) voor Mechelen, Alfons Van Hoeck voor Turnhout. Voormannen uit de sociale organisaties waren de Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV)-voorzitter Hendrik Heyman; de secretaris van de Landsbond van de Middenstand, priester Isidoor Lambrechts; de directeur van de sociale werken van Leuven, pater Valeer Claes; en de ondervoorzitter van de Boerenbond, Emiel Vliebergh.

Daarna volgde de aanduiding van een Dagelijks Bestuur dat twee leden per provincie zou tellen: Van Cauwelaert en zijn boezemvriend volksvertegenwoordiger Alfons Van de Perre voor Antwerpen; Sap en de Leuvense hoogleraar Lodewijk Scharpé (die kandidaat-volksvertegenwoordiger was voor Brugge) voor West-Vlaanderen; voor Brabant twee trouwe vrienden van Van Cauwelaert uit zijn college- en studententijd: de Brusselse priester Theodoor Van Tichelen en de Leuvense advocaat Norbert Gijzen. Dat maakte al zes verzekerde Van Cauwelaertianen op de tien, die bovendien hun man Leo De Raedt uit Antwerpen meekregen als secretaris. Voor Limburg werden aangeduid de priester-leraar uit Sint-Truiden L. Clysters en de ingenieur Jules Van Caenegem; voor Oost-Vlaanderen de Sint-Niklase advocaat Paul Orban en de student Edmond Rubbens, zoon van de burgemeester van Zele. Ook die vier waren radicale flaminganten, die aan de te vormen k.v. Kamergroep – en aan de katholieke partij – het programma van de Nederlandse ééntaligheid van Vlaanderen onverkort zouden willen opleggen.

Het programma van de Landsbond zelf moest méér omvatten, zo hield Van Cauwelaert voor, namelijk ook de belangen van de verschillende standen: hogere beroepen, middenstanders, boeren en werklieden. Het zou worden opgesteld door Van Cauwelaert, Van de Perre, Sap en Rubbens, in overleg met “*onze parlementaire leiders*” Helleputte, Van de Vyvere, Pouillet en Tibbaut. Het zou worden bekrachtigd op “*een groot katholiek Vlaams congres*”, met als voorlopige datum 26 oktober. – Helleputte was de voorzitter van de Belgische Boerenbond, Pouillet en Rubbens werden parlementaire voormannen van de christelijke arbeidersbeweging, Van de Vyvere en Sap van de middenstand. Emile Tibbaut was een volksvertegenwoordiger voor Dendermonde die zijn sporen verdiend had in de verdediging van het platteland, de ziekteverzekering en de coöperatie en – zoals Van Cauwelaert – in de verdediging van de missionarissen.¹¹

10. L. Wils, *Filip De Pillecyn en Frans Van Cauwelaert 1914-1925 [...]*, pp. 100-102.

11. P. Van Molle, *Het Belgisch Parlement 1894-1969*, Brussel, 1969, p. 317.

KATHOLIEKE VLAAMSCHE LANDBOND

STANDREGELN

ARTIKEL 1. — Er wordt gesticht een Katholieke Vlaamsche Landsbond als federatie der verschillende Katholieke Vlaamsche Arrondissementsverbanden.

ART. 2. — De Katholieke Vlaamsche Landsbond heeft voor doel, de geestelijke, zedelijke en stoffelijke belangen der verschillende standen van het Vlaamsche volk te bevorderen en in het bijzonder, eenheid te brengen in de werking der Katholieke Vlaamingen tot het bekomen van volledige gelijkstelling op taalgelied tusschen Vlaamingen en Walen, in rechte en in feite; gelijkstelling, die te beschouwen is als een vereischte voor de vereeniging van 's lands eenheid en de bevestiging van de innerlijke vreedracht.

ART. 3. — Die gelijkstelling in rechte en in feite kan verkrigen worden door :

- a) de ver Vlaamsching van het onderwijs voor het Vlaamsche volk in al zijn takken en graden, en in het bijzonder de ver Vlaamsching der Geueche hoogeschool;
- b) de ver Vlaamsching in Vlaanderen van het gerecht en van al de openbare besturen;
- c) de indeeling van onze weermacht in Vlaamsche en Waalsche eenheden, onderscheidelijk met het Nederlandisch en het Fransch als taal van opleiding, dienstbetrekking en aanvoering;
- d) de herinrichting van de centrale besturen, zoodaande, dat de aangelegenheden, welke het Vlaamsche gedeelte van het land betreffen, rechtstreeks in het Nederlandisch, deze van het Waalsche gedeelte rechtstreeks in het Fransch worden behandeld.

De eischen, welke uit eenen weermacht doeleinden voortkomen, zijn overeminderbaar, daar zij onmisbaar zijn, zoodaende voor de geestelijke gezamenwording en de volledige ontwikkeling van onze Vlaamsche volkskracht als voor de volledige en feitelijke gelijkheid op taalgelied tusschen Vlaamingen en Walen. Zij zijn te beschouwen als het minimum-program van de Vlaamsche beweging. Dit minimum-program vormt de grondslag, waarop de Katholieke Vlaamsche Landsbond berust.

ART. 4. — De Katholieke Vlaamsche Landsbond streeft naar dit doel :

- a) door het scheppen van een machtige volksbeweging om het Vlaamsche program op wetgevend terrein te doen zagevieren en om zijn invloed te gebruiken, opdat het Katholieke Vlaamsche Land alleen door Vlaamschevolende afgevaardigden in het openbaar leven vertegenwoordigd zij;
- b) door het inrichten van studiekringen, zang- en feestfeesten tot ontspanning en ontwikkeling der leden van de aangesloten vereenigingen;
- c) door het oprichten van boekeries;
- d) door het ondersteunen van bladen, welke zijn strekking voorstaan;
- e) door het stichten van meisjes- en vrouwenbonden;
- f) door het aanklagen van alle gegrond-erkende taalgreven, waarvan het bestuur zou kennis krijgen.

ART. 5. — De Katholieke Vlaamsche Landsbond zal er naar streven, dat op politiek gebied de maatschappelijke groepen — werklieden, middenstanders, landbouwers, vrije beroepen, — in het bestuur zullen vertegenwoordigd zijn door personen, die het vertrouwen van deze groepen hebben, in de overtuiging dat aldus een dergelijke vertegenwoordiging de Vlaamsche taal en staatsbelangen natuurlijkerwijze zal behartigen.

ART. 6. — Kunnen zich bij den Katholieken Vlaamschen Landsbond aansluiten :

- a) alle Katholieke Vlaamsche vereenigingen, welke door tusschenkomst van hun bestuur de geschreven verklaring afleggen, dat zij het minimum-program van de Vlaamsche beweging, zoodaals in artikel 3 omschreven, aanvaarden;
- b) alle Katholieken, die zich eerlijk verbinden ditzelfde program te verdedigen als doel van gemeenschappelijke actie.

De inschrijvende vereenigingen behouden voor het overige het recht hun eigen doeleinden in alle vrijheid te bepalen en de Katholieke Vlaamsche Landsbond heeft gezamen het recht zich in hun huishoudelijk leven te mengen.

ART. 7. — De algemeene vertegenwoordiging van den Katholieken Vlaamschen Landsbond bestaat uit de afgevaardigden der aangesloten vereenigingen, die tenminste éénmaal 's jaars in algemeene vergadering worden samengeropen.

Elke aangesloten vereeniging heeft recht op één afgevaardigde voor ieder begonnen honderd tal leden van beiderlei kunne, die het 21ste levensjaar hebben bereikt.

ART. 8. — De leiding van den Katholieken Vlaamschen Landsbond is toevertrouwd aan een hoofdbestuur, dat samengesteld is uit drie afgevaardigden van ieder Katholiek Vlaamsch Arrondissementverband.

Aan dit algemeen hoofdbestuur is in het bijzonder opgedragen, de wettelijke en bestuurlijke hervormingen te bepalen, welke voortvloeien uit de doeleinden van den Landsbond, en te zorgen voor de namensgesloten en krachtdadige actie van alle Katholieke Vlaamingen ten behoeve van hun spoedige en volledige verwezenlijking.

Het algemeen hoofdbestuur regelt zijn werkzaamheden naar beste inzicht, en stemt voor eigen gebruik een huishoudelijk reglement. De eindbesluiten onttrent het gemeenschappelijk program van actie zijn echter dan alleen bindend, wanneer zij door de meerderheid van stemmen worden genomen, op een algemeene bestuursvergadering, waar tenminste de helft der leden van het hoofdbestuur aanwezig zijn.

ART. 9. — De dagelijkse werkzaamheden van den Katholieken Vlaamschen Landsbond worden verricht door een dagelijks bestuur, bestaande uit 11 leden, twee uit ieder provincie met een sekretaris. De bevoegdheid en de verdeling van den arbeid worden geregeld door het hoofdbestuur.

ART. 9bis. — Alle Katholieke Vlaamsche Arrondissementverbanden maken jaarlijks in den loop der maand December een jaarverslag op betrefende hun werkingen en laten een afschrift aan het Sekretariaat van den Landsbond geworden, alsmede een lijst der aangesloten vereenigingen met aantal leden en aangesloten individuele leden.

ART. 10. — Ten dienste van den Landsbond staat het Katholiek Vlaamsch Sekretariaat, dat zich gebiedt aan de Vlaamsche actie van den Landsbond heeft te wijden.

Dit sekretariaat staat onder de verantwoordelijkheid van het dagelijks bestuur, maar onder het hooger gezag en toezicht van het hoofdbestuur.

ART. 11. — Alle bestuursleden worden aangeduid voor een termijn van twee jaar. De uitrokkenden zijn echter telkens verkiesbaar.

ART. 12. — Het hoofdbestuur heeft het recht, behoudens recht van beroep op de algemeene vergadering der afgevaardigden, de aansluiting in ontzeggen aan ieder vereeniging of persoon, welke het program van den Landsbond bestrijden, de doeleinden vervat in het Vlaamsch program niet aanvaarden of den Landsbond buiten zijn program willen trekken.

In het verslagboek staan er daarna vijf regeltjes over een “vergadering” op 9 oktober – een donderdag waarop er niet veel volk zal verschenen zijn – waarin er lang werd gediscussieerd over de houding welke de k.v. arrondissementsbonden zouden aannemen in de verkiezingen: “*Er werd besloten iedere kandidaat van de lijst der Katholieken te weren, welke niet het Vlaams minimum-programma onverminderd bijtrad.*” – Dit was duidelijk geen verslag, maar een vermelding die werd opgesteld wanneer later werd begonnen met een verslagboek. Of was het een bericht voor de krant *De Standaard*? Dat was het orgaan van Van Cauwelaert en Van de Perre, waarvan ze ook het orgaan van de Landsbond en van de k.v. Kamergroep maakten.

Ook werd de tekst toegevoegd van een artikel dat Van Cauwelaert had geschreven in *De Standaard* van 12 oktober. Daarin stelde hij dat de arrondissementsbonden een overwegende invloed hadden uitgeoefend op de samenstelling van de lijsten, zodat “*er zullen slechts zeer enkele katholieke Kamer-afgevaardigden uit het Vlaamse land overblijven, die niet onvoorwaardelijk op ons Vlaams standpunt staan.*” Het programma van de Landsbond, dat op de vergadering van 9 oktober aangenomen zou zijn, noemde hij het enige houvast dat de ontredde kon verhelpen waarin de katholieke partij sinds de wapenstilstand verkeerde. Maar het kon door elk van de aangesloten arrondissementsbonden worden aangepast. – Het programma werd daar afgedrukt in zestien artikelen, die een waslijst van verzuchtingen voor de verschillende standen inhielden met als vijfde punt de erkenning van de Nederlandse eentaligheid van Vlaanderen. In de loop van de volgende weken zou *De Standaard* herhaaldelijk op dat programma terugkomen.¹² Het lijkt duidelijk dat de initiatiefnemers van de Landsbond wilden steunen op de standsorganisaties, maar dat er geen tijd geweest was om een degelijk partijprogramma uit te werken, laat staan om erover een congres te organiseren.

In het verslagboek treffen we daarna een “*Jaarverslag 1919*” aan. Het beweerde dat er, behalve in de frontstreek van Veurne en Diksmuide, een bond was opgericht in elk arrondissement. De provinciale bond van Limburg zou 117 “*afdelingen*” tellen met zowat 12 000 leden, en dankzij zijn stevige organisatie zou er daar geen enkele zetel zijn prijsgegeven in de Kamerverkiezing van 16 november. Dan volgde een triomfalistische voorstelling van de verwezenlijkingen der arrondissementsbonden van Turnhout, Sint-Niklaas en Kortrijk bij de lijstvorming, en de mededeling dat in Oudenaarde aan de oprichting van een bond werd gewerkt. Het secretariaat had vijfduizend exemplaren verspreid van de redevoering waarmee oud-minister en Kamervoorzitter Poulet het Vlaamse programma had verdedigd in Leuven, en een paar duizend exemplaren van de brieven waarin Mgr. Rutten dat programma had opgelegd aan zijn Limburgse priesters en voorgehouden aan de politici.

12. P. De Coninck, *De Standaard en de katholieke-Vlaamse politieke strijd [...]*.

Dit is alles voor 1919. Het lijkt erop dat, toen men in 1920 een verslagboek van de Landsbond aanvatte, men er een activiteit in 1919 aan toegevoegd heeft, die in feite beperkt was gebleven tot de stichtingsvergadering van 28 september.

WIL DE LANDBOND DE KATHOLIEKE PARTIJ ZIJN?

Na de parlamentsverkiezingen op 16 november 1919, die de politieke aardverschuiving bevestigden welke de oorlog had meegebracht, moesten de katholieke partij en de Landsbond zich aanpassen aan de nieuwe verhoudingen. Er was de overstap van vele katholieke en liberale kiezers naar de socialisten, plus de democratisering van het kiesstelsel door de afschaffing van de plurale stemmen en de uitbreiding van de evenredige vertegenwoordiging. Dit laatste had ook het succes mogelijk gemaakt van kleinere lijsten waaronder de Vlaams-nationalistische Frontpartij, die 5 Kamerzetels had behaald, naast 73 voor de katholieken, 70 voor de socialisten en 34 voor de liberalen. De tijd van een absolute parlementaire meerderheid was voorbij, voorgoed.

Dat betekende dat de katholieke partij zich moest reorganiseren, we zouden zelfs kunnen zeggen: zich voor het eerst moest organiseren in de zin zoals we dat nu kennen van een politieke partij. In de vooroorlogse tijd van de absolute meerderheden, was het telkens de regering geweest, en bijzonder de premier, die de leiding had van de meerderheidspartij. Vanaf 1884 was dat onafgebroken een katholieke regering geweest, die geen andere partijleiding naast zich had. Vermits de koning volgens de grondwet *"de ministers benoemt en ontslaat"*, had hij een belangrijke of zelfs een beslissende inbreng in de keuze van de ministers-partijleiders, die wel een stabiele parlementaire meerderheid moesten kunnen verzekeren. Maar in de loop van de oorlog was er geleidelijk een regering van nationale unie gevormd, door de opname van liberale en socialistische ministers bij de katholieke. En in de Europese revolutiegolf van november 1918 had koning Albert I het land kunnen stabiliseren door het kiesstelsel te democratiseren en buitenparlementaire figuren, die hem door antiklerikalen werden aanbevolen, te benoemen tot *"katholieke"* ministers en premier, en dus tot katholieke partijleiders.¹³ Onder andere daardoor verkeerde die partij in ontreddeering sinds de wapenstilstand, zoals Van Cauwelaert geschreven had op 12 oktober 1919. Ze moest worden georganiseerd. De vraag was hoe.

Op 3 december 1919 vergaderden 27 volksvertegenwoordigers om een Katholieke Vlaamse Kamergroep te stichten, geen nieuwe partij maar een stevig ingerichte groep, zoals de initiatiefnemer Van Cauwelaert ze gerust stelde. Hij werd

13. In Loppem benoemde Albert I als *"katholieken"* twee extra-parlementariërs: Léon Delacroix tot regeringsleider met de portefeuille van Financiën en Henri Jaspar tot minister van Economische Zaken. Volgens Emile Franqui, die ze aanbevolen had, *"le but était (...) de remplacer les anciens chefs du parti clérical (...) par des catholiques modérés et conciliants que la Droite n'oserait pas récuser et que la Gauche accepterait"*; H. Haag, *La politique intérieure de 1914 à 1926*, in: *Histoire de la Belgique contemporaine 1914-1970*, Brussel, 1974, p. 63.

tot voorzitter gekozen en stelde meteen dat de groep nauw moest samenwerken met de arrondissementsbonden, en er stichten waar er nog geen waren. Een groot deel van deze eerste bijeenkomst werd gewijd aan een bespreking van de verhouding tot de Frontpartij. Slechts enkele leden meenden dat daarmee kon worden samengewerkt, terwijl de meesten *“een strenge onthouding ofwel een vijandige houding aanbevelen en verdedigen”*.¹⁴

Op 11 februari 1920 vergaderde het Hoofdbestuur van de Landsbond samen met leden van de Kamergroep; hierover kwam er voor de eerste keer een echt verslag in het register. De voorzitter Van Cauwelaert opende met een uiteenzetting over de roeping van de Landsbond: *“welke is: de katholieke partij wezen in het Vlaamse land. Doch we mogen ons niet bepalen tot de gezondmaking van onze partij op Vlaams gebied; ook onder katholiek opzicht dient er nog veel gezuiverd te worden.”* Er moest een groot congres ingericht worden, *“waarin de belangen der vier grote groeperingen: vrouwen, arbeiders, landbouwers en middenstanders van katholiek Vlaams standpunt uit zullen worden besproken”*.

Dat congres werd goedgekeurd, te houden in Antwerpen op de pinksterdagen 23 en 24 mei. Maar het voorstel dat de Landsbond zonder meer als de katholieke partij zou optreden, kreeg tegenwind: de zelfstandigheid van de verschillende standen werd benadrukt, die zich niet wilden laten opslorpen en geografisch beperken door de Landsbond. Bijzonder de arbeidersbeweging was sterk vertegenwoordigd in de vergadering, met beproefde flaminganten als pater Valeer Claes en de volksvertegenwoordigers Hendrik Heyman (Sint-Niklaas), Pieter De Greve (Roeselare-Tielt) en Arthur Catteeuw (Kortrijk). *“De heer Heyman (de ontslagnemende voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond, en bestuurslid zowel van de Landsbond als van de Kamergroep) doet opmerken, dat hij de mogelijkheid niet inzielt, waardoor de Landsbond de centrale standsorganisaties zou vertegenwoordigen, maar wel dat er worde nagegaan welke de verschillende contactpunten zijn, die de groeperingen van Vlaams standpunt uit bijeenbrengen. Dr. Van de Perre is van oordeel dat de Landsbond wel degelijk de partij moet zijn in het Vlaamse land (...)”*

Niet alleen de partij, ook elk van de drie standen was zijn nieuwe organisatorische weg nog aan het zoeken na de enorme schok van de oorlog, zodat Van Cauwelaert en Van de Perre konden hopen dat de standsorganisaties zich in hun Vlaamse partij zouden verenigen, om zich pas daarna met de Waalse partij te federeren. In hun *De Standaard* verscheen de volgende dag een selectief verslag van de vergadering: *“De Voorzitter, Dr. Van Cauwelaert, legt omstandig de politieke toestand uiteen en doet uitschijnen hoe de uitslagen bewezen hebben dat de tactiek door de verschillende arrondissementsbonden gevolgd, wel degelijk de goede was. Nu komt het erop aan*

14. Verslagen van die vergadering in Rijksarchief Leuven, archief Schollaert-Helleputte, 473 en in Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, archief Van Cauwelaert, VB 74.

onze macht uit te breiden, opdat we wezenlijk worden de katholieke partij in Vlaanderen." De kritische bespreking die daarop volgde, werd in dit krantenverslag weggelaten.

Op 26 februari, 18 maart en 29 april 1920 werden er bestuursvergaderingen gewijd aan de voorbereiding van het 'Katholiek Vlaams Congres' op de pinksterdagen in Antwerpen. Dat congres, ingericht naar het model van de vooroorlogse Congressen van Mechelen,¹⁵ werd een soort algemene troepenschouw waarin een lange rij van sociale, culturele, religieuze en vrouwenverenigingen zich voorstelden of waarin hun sector besproken werd. De afdeling 'Taalhervormingen op wetgevend gebied', ingeleid door de Hasseltse volksvertegenwoordiger Johan Ramaekers, stond daar schijnbaar geïsoleerd tussen.¹⁶ Maar het congres toonde juist dat dat minimumprogramma werkelijk gedragen werd door de katholieke zuil in Vlaanderen, en minister Poulet hield de slotrede waarin hij uitriep: wij zijn de democratische fractie van de katholieke partij. De massale belangstelling was nog verhoogd doordat de Boerenbond zijn jaarlijkse algemene vergadering ermee had laten samenvallen.¹⁷ Als erevoorzitters waren opgetreden de Luikse bisschop Rutten, minister Poulet en minister van State Helleputte; als voorzitter oud-minister Van de Vyvere. Bij de zes ondervoorzitters behoorden de algemene secretaris van de Boerenbond, priester Edward Luytgaerens; Hendrik Heyman van de arbeidersbeweging; en Louis Crauwels, de voorzitter van de Christen Landsbond van de Belgische Middenstand. Algemeen secretaris van het congres was de voorzitter van de Landsbond, Van Cauwelaert.

Een algemeen katholiek congres zonder dat de plaatselijke bisschop daarin werd gekend, dat was ongewoon. Antwerpen behoorde tot het aartsbisdom Mechelen, waarvan de titularis, de Waalse kardinaal Mercier, al voor en opnieuw na de oorlog in botsing was gekomen met katholieke flaminganten, van wie hij vroeg dat ze zich aan zijn gezag zouden onderwerpen.¹⁸ Blijkbaar liet hij de voorzitter Van de Vyvere contacteren, want op 7 april schreef die aan Van Cauwelaert dat de kardinaal wat misnoegd scheen te zijn omdat hem niet gesproken was over het congres dat hij wel wilde goedkeuren; Van de Vyvere zou hem eens gaan vinden. Al 's anderendaags een nieuwe brief, maar allicht was Van de Vyvere niet verder geraakt dan bij een secretaris, want hij schreef nu: *"Volgens mij is toever-*

15. E. Gerard, *De Katholieke Partij in crisis [...]*, p. 148.

16. De bestuursvergadering van 8 augustus 1920 besliste vanwege de kosten de handelingen van het congres niet uit te geven. Behalve over krantenverslagen beschikken we over de brochure *Katholiek Vlaamsch Congres, te houden te Antwerpen op zondag 23 en maandag 24 mei 1920. Programma en korte inhoud der verslagen*.

17. Volgens het verslagboek waren er 1 420 betalende inschrijvers op het congres, was aan 381 van hen nachtverblijf bezorgd en waren er meer dan duizend middagmalen besteld.

18. R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975. L. Wils, *De Messias van Vlaanderen [...]*, pp. 111-127 en 155-159. L. Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België [...]*, pp. 107-114. L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen [...]*, pp. 47-59.

trouwd, bestaat er tegen u persoonlijk een zekere misnoegdheid omdat gij te Leuven met de Frontpartij geweest zijt. Ik reken op al uw koelbloedigheid (...) De Kardinaal, meen ik, zou genegen zijn om ter gelegenheid van het Katholiek Vlaams Congres een manifestatie aan te moedigen in de zin van de lering der Pausen: dat alle nationalisme of rassenstrijd moet onderworpen blijven aan de grondbeginselen der kerkelijke lering, en de internationaliteit, de katholiciteit der kerk niet schaden mag. Hij zou verklaren dat de taalkwestie binnen die grenzen een vrije kwestie is tussen katholieken. [Dat was heel wat anders dan Rutten, die het aan zijn Limburgse priesters als een plicht had voorgehouden om het minimumprogramma te verdedigen. LW] Wat de kardinaal zeker vragen zal, en dat moet gedaan worden, is dat hij de voorzitter der sectie die zich met zedelijke belangen bezig houdt, zou aanduiden.”¹⁹

Op de volgende bestuursvergadering, 29 april, werd beslist een dankbrief te sturen aan Mgr. Rutten, aan wie het erevoorzitterschap was aangeboden (zo staat het in het verslag; niet dat hij het aanvaard had). *“Verder is de vergadering het eens dat, mocht Z. E. Mgr. Mercier zich onthouden zich uit te spreken over ons congres, de Landsbond het congres toch moet laten doorgaan.”* – Blijkbaar betekende dit dat ook aan Mercier gevraagd werd een erevoorzitterschap van het congres te aanvaarden, zonder meer. Op 9 mei zou Mercier antwoorden aan Van de Vyvere dat het verzoek voorbarig was. Hij machtigde hem om aan de congressisten te zeggen dat hij van harte bij hen zou zijn op voorwaarde dat ze bereid waren drie principes te eerbiedigen: de onderwerping aan de geestelijke overheid; behoud van de eenheid van het vaderland; waarborg van de vrijheid van het gezinshoofd inzake onderwijs.²⁰ – De algemene secretaris zal wel geen behoefte gevoeld hebben om die mededeling te doen.

Behalve over de houding tegenover de aartsbisschop, had dezelfde bestuursvergadering ook stelling te nemen inzake de relatie met de Frontpartij. Dit naar aanleiding van het Secretariaat der Katholieke Vlaamse Hoogstudenten (SKVH), dat in 1916 aan het IJzerfront was gesticht en waarvan de bibliotheek was overgebracht naar Brussel en nog functioneerde.²¹ Van Cauwelaert *“behandelt het geval Dr. Hilaire Gravez welke door het SKVH was aangeduid om verslag uit te brengen over zijn werking op ons congres. De heer Van Cauwelaert is van mening dat de H. Gravez als uitgesproken fronter niet als verslaggever op een katholiek congres kan optreden; die mening wordt in de vergadering algemeen gedeeld.”* – Vermoedelijk was er aan het SKVH tevoren gevraagd om een andere verslaggever aan te duiden, want al op 26 april had Jan Bernaerts aan Van Cauwelaert geschreven dat, indien Gravez niet

19. AMVC-Letterenhuis, archief Frans Van Cauwelaert, C1954: Brief van Van de Vyvere aan Van Cauwelaert, 7 en 8 april 1920.

20. R. Boudens, *Kardinaal Mercier [...]*, pp. 240-241.

21. L. Vos, *Secretariaat der Katholieke Vlaamse Hoogstudenten*, in: *NEVB [...]*, pp. 2726-2727.

mocht spreken omdat hij fronter was, “*dan zou ik maar aan geen congres beginnen. Want dan zullen heelwat priesters er niet meer op hun plaats zijn. – Als ‘t Congres moet dienen om de kloof tussen fronters en K.V. Landsbond nog dieper te graven, dan zou ‘t voordelig zijn dat tijdig mee te delen.*”

Na het congres duurde het tot 8 augustus 1920 eer we in het verslagboek weer een teken van leven vinden: een bestuursvergadering met 26 aanwezigen. Van Cauwelaert maakte de lof van de goedkeuring door de Kamer, twee dagen tevoren, van een wetsontwerp tot vernederlandsing van de openbare besturen.²² Hij noemde dat een bewijs van het succes van de k.v. Kamergroep, “*die feitelijk de tolk is van de K.V. Landsbond*”. Hij liet bedankings-telegrammen sturen aan de Waalse katholieke volksvertegenwoordigers en de ministers Delacroix en Jaspard voor hun medewerking, en riep op tot een mobilisatie van de publieke opinie om de Senaat te bewerken. Daarna kwam hij erop terug dat er een beweging moest worden georganiseerd, om de vernederlandsing van de Gentse universiteit af te dwingen: volksvergaderingen in elk arrondissement, en daarna in elke gemeente.

Een voorstel van Edmond Rubbens om in een petitie aan de koning de vrijlating te vragen van de activist Lodewijk Dosfel die zopas in juli tot tien jaar veroordeeld was, lokte een bespreking over amnestie uit. “*Die laatste gedachte is ongelukkig nog niet rijp*”, voerde Van Cauwelaert aan. “*Intussen doen mijn vrienden en ikzelf al het mogelijke om het lot van zekere politieke gevangenen te doen verzachten. Daarin zijn we reeds grotendeels geslaagd, dankzij de medewerking van minister Vandervelde.*²³ *Onmiddellijk na het parlementair verlov zal ik een voorstel indienen voor amnestie voor gewezen frontsoldaten.*²⁴ *Aan hen moet onze aandacht in de eerste plaats gewijd worden.*” Het voorgestelde verzoekschrift zag hij liever niet officieel uitgaan van de Landsbond of een arrondissementsbond. De Aalsterse burgemeester Eugeen Bosteels “*waarschuwt onze politieke voormannen niet doof te blijven voor de verlangens van het volk. De massa is beslist gewonnen voor amnestie en wenst dat het amnestie-voorstel te gepaste tijde worde voorgebracht door katholieke Kamerleden, zoniet zullen de socialisten het in hun plaats doen.*” – Allicht bedoelde Bosteels de massa van de flamingantische militanten zoals die door *De Standaard* werden gekweekt.²⁵ Maar Van Cauwelaert nam zijn wensen niet voor werkelijkheid. Hij wist dat na de bevrijding “*het activisme uitgespuwd werd door de overgrote meerderheid van de*

22. Zie daarover: L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen [...]*, pp. 61-69.

23. De socialistische minister van Justitie Emile Vandervelde had de vervolging van activisten doen beperken tot de hoofdfiguren, en was doende om alle tegensprekelijk veroordeelden vrij te laten “*om gezondheidsredenen*”. Met Dosfel zou dat gebeuren in december 1920. Van Cauwelaert was opgetreden als zijn advocaat, naast Hendrik Borginon.

24. Zie J. Monballyu, *De Jacht op de Flaminganten. De strafrechtelijke repressie van de Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront*, Brugge, 2010.

25. Uitvoerig daarover in L. Wils, *Filip De Pillecyn en Frans Van Cauwelaert [...]*, pp. 107-117.

bevolking", zoals H.J. Elias het overdreven uitdrukte,²⁶ en dat er dus tijd zou nodig zijn om die opinie te bekeren.

Tot slot deed de voorzitter een oproep voor de gemeentelijke en provinciale verkiezingen: *"Alle kandidaten dienen geweerd, die niet als betrouwbaar Vlaamsgezind bekend staan. Op gemeentelijk terrein hebben we in feite zelfbestuur, daarbij is de beste leerschool van de politiek: de gemeentepolitiek."* – Het *"grondwettelijk zelfbestuur"* zou een stokpaardje worden van Van Cauwelaert: over hun gemeentebesturen beschikten de Vlamingen alléén, en daar bleef nog zoveel te doen!

Van Cauwelaert liet zich informeren over de werking van de arrondissementsbonden. Die was heel ongelijk, maar bij een aantal heel intensief. In Sint-Niklaas, Mechelen en Turnhout werden grote arrondissementele congressen georganiseerd, in Limburg werd met eigen kandidaten in de verkiezingen ingegrepen. Antwerpen hield een congres met als agendapunt: Hoe bevorderen we een gepaste samenwerking tussen standsorganisatie en Katholiek Vlaams Verbond?²⁷

Op 7 november 1920 woonden tweehonderd aanwezigen een vergadering bij van het hoofdbestuur met de afgevaardigden van de verenigingen die bij de arrondissementsbonden waren aangesloten, en met leden van de k.v. Kamergroep. Van Cauwelaert en Alfons Van de Perre deden een nieuwe poging om het ideaal te bereiken, dat hun voor ogen stond. Moeten de arrondissementsbonden, en hun federatie de Landsbond, *"zich vergenoegen met de bezielende kracht te zijn van onze katholieke partij, of moet er naar worden gestreefd dat het Verbond de belichaming worde van de partij zelf?"* Na een langdurige bespreking, door onder andere Ernest Claes, Hendrik Heyman, Prosper Pouillet, Joris Helleputte, August Peel en Norbert Gijsen, moest Van Cauwelaert een bescheiden conclusie trekken: *"De katholieke partij moet: 1° democratisch zijn en dit wordt het best gewaarborgd door standsorganisaties, en 2° zij moet de Vlaamse eisen in haar programma schrijven. De K.V. Landsbond moet zich inspannen om deze doeleinden te bereiken, en moet ernaar streven, zonder dat het daarom noodzakelijk is dat hij als politiek organisme optrede, dat het katholieke Vlaamse land in Kamer, Senaat, provincie en gemeente alleen vertegenwoordigd zij door personen die ook het Vlaamse programma voorstaan."*

Een volledig zelfstandige Vlaamse partij bleek dus onmogelijk, onder meer omdat de standsorganisaties, waarop ze wilde steunen, zich nationaal-Belgisch organiseerden. Ook in de schoot van de k.v. Kamergroep zou Van Cauwelaert afgeremd worden door de arbeidersleider Heyman, en door anderen als Emile Tibbaut, die buiten de standsorganisaties stond maar de Rechterzijde wilde erkend zien, dat was de nationale katholieke Kamerfractie. In de loop van 1921 werd er een nationaal contactorgaan gesticht tussen de drie standen en de oude Federatie van

26. H.J. Elias, *Vijfentwintig Jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, Antwerpen, 1969, dl. 2, p. 178.
27. E. Gerard, *Katholieke Vlaamse Landsbond [...]*, p. 149.

Katholieke Verenigingen en Kringen als vertegenwoordiger van de burgerij. Het zou niet veel meer zijn dan een verzoeningsinstantie bij plaatselijke betwistingen. Van Cauwelaert bleef zijn Landsbond zowel als de door haar gestuwde Kamergroep oriënteren naar een autonoom optreden.²⁸ En wanneer sommige leden daarop kritiek oefenden, antwoordde hij “*dat de Landsbond geen politiek organisme is, maar alleen de politiek beïnvloedt. De KVL wil de uitdrukking zijn van het katholiek Vlaams leven in Vlaanderen.*”²⁹

ONTGOOCHELINGEN, EN DE LOKROEP VAN HET NATIONALISME

Naast de vraag of de Landsbond in de katholieke partij stond, dan wel de katholieke partij was of wilde worden in Vlaanderen, was er het even onoplosbare vraagstuk van zijn verhouding tot de Frontpartij. Het ene was trouwens verbonden met het andere, want om de katholieke partij van Vlaanderen te worden, moest hij de Frontpartij opslorpen zowel als de standsorganisaties. Terwijl de flamingantische jongeren heel snel tenderden om over te stappen naar de Frontpartij, tengevolge van de manifeste weigering van de regeringen om “*de gelijkheid in rechte en in feite*” te realiseren, die ze in 1916 hadden voorgespiegeld.³⁰

De Duitse *Flamenpolitik* en het activisme hadden heel de Vlaamse beweging gecompromitteerd, niet alleen in Wallonië maar overal waar ze al tevoren zwak gestaan had: in Brussel en Gent; in de liberale partij, de vrijmetselarij, de magistratuur, de balie en het officierenkorps; ook in de socialistische partij van Oost- en West-Vlaanderen.³¹ Koning Albert I en zijn liberale geestesgenoten beseften in november 1918 wel dat er na de oorlog en de Russische Revolutie gedurfde toege-

28. Een uitvoerige en uitstekende beschrijving van de organisatorische ontwikkelingen in de katholieke partij in E. Gerard, *De Katholieke Partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985, pp. 81-170.
29. In een bestuursvergadering met de voorzitters en secretarissen van de arrondissementsbonden op 23 januari 1921; Verslagboek. Al op het tweede congres van de Landsbond, in Hasselt op 15 en 16 mei 1921, zou het probleem van de verhouding tussen de standsorganisaties en de Landsbond met zijn afdelingen opnieuw tot discussie aanleiding geven, en zo gebeurde het nog herhaaldelijk in de jaarlijkse congressen.
30. “*De gelijkheid in rechte en in feite*” was geen belofte van de koning, zoals de flamingantische propagandisten beweerden en sommige historici herhalen, maar een voorspiegeling van de regering in een “*Verslag aan de Koning*” in oktober 1916, bij haar afwijzing van medewerking aan de Von Bissing-hogeschool. Albert I beloofde in zijn troonrede van november 1918 “*l'égalité la plus stricte et la justice la plus absolue*”.
31. Op 30 mei 1918 schreef Arthur Buysse, de vertegenwoordiger van de liberale Gentse Vlaamsgezinden in het parlement, aan zijn partijleider minister P. Hymans: “*In België gebeurt er een formidabele reactie tegen het flamingantisme in het algemeen (...) Er valt geen ogenblik aan te denken om onmiddellijk ingrijpende hervormingen door te voeren na de oorlog. De beweging is jammer genoeg achteruitgeslagen (...) In Gent leeft er een razende haat (une haine féroce) tegen al degenen die nu in Vlaamsgezinde richting duwen.*” Hymans verspreidde (vermoedelijk met enthousiasme) deze brief, zodat hij ook in het koninklijk archief terecht kwam.

vingen aan de socialisten nodig waren, om te beletten dat die werden meegesleept door de revolutionaire geest die over Europa waarde. Zo wisten ze een doorbraak van het communisme te voorkomen. Maar zij wilden niet zien dat er na de oorlog, en na de vernederlandsing van de overheidsadministraties en het onderwijs die de Duitse bezetter had doorgevoerd, ook gedurfde toegevingen moesten worden gedaan aan de Vlaamse beweging, opdat die niet zou worden meegesleept in de golf van nationalisme van Ierland tot Oost-Europa. Want ook de Vlaamse beweging was geradicaliseerd, niet alleen aan het front waar de Vlamingen bijna 70% van de gesneuvelden leverden,³² maar overal waar de beweging al tevoren ingeplant was: in Antwerpen, op het platteland en in vele kleine stadjes; bij de geestelijkheid en in haar onderwijsinstellingen, bij de christelijke arbeiders- en boerenbewegingen; en ook in de socialistische partij van Antwerpen, Brabant en Limburg.

In Loppem in november 1918, en zoveel mogelijk ook in de volgende jaren weerde Albert, in éénklank met de liberale partij die zijn absolute voorkeur wegdroeg, de flaminganten uit de regering. Hij wilde de eenheid van België waarborgen, een verdere groei van het wallingantisme en van het antiflamingantische socialisme in Wallonië afremmen, en Vlaanderen uit zijn klerikale afgeslotenheid en achterlijkheid halen, dat alles door er de verspreiding van het Frans te bevorderen. Hij drukte met heel zijn enorme naoorlogse gezag op zijn regeringen, opdat die niet zouden toegeven aan de eisen van die bekrompen klerikale flaminganten. Al in mei 1919 had hij de grote "*Vlaamse interpellatie*" laten afwimpelen als onvaderlands,³³ en daarna zou hij bijna tien jaar lang het been stijf houden inzake de universiteit en het leger.³⁴

De volgehouden, publieke weigering van de regeringen om gelijkheid op taalgebied toe te staan tussen Vlaanderen en Wallonië, veroorzaakte een doorbraak van het Vlaams-nationalisme in het klerikale volksdeel. In de Landsbond deed zich dat voelen door de roep om zelfbestuur en amnestie, in feite om een "*concentratie*"

32. H. Keymeulen & L. De Vos, Een definitieve afrekening met de 80%-mythe?, in: *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, jg. 27, 1988, nr. 8, pp. 589-612, en jg. 28, 1989, nr. 2, pp. 1-37 en 81-104.
33. Ook J. Velaers acht het "*vanzelfsprekend*" dat het antwoord van premier Delacroix en van minister Harmignie op de interpellatie, vooraf met de koning was besproken, en "*waarschijnlijk*" dat Albert het met hun antwoord eens was (Harmignie weigerde zelfs Nederlandstalig middelbaar onderwijs). J. Velaers, *Albert I. Koning in tijden van oorlog en crisis 1909-1934*, Tielt, 2009, pp. 835-838.
34. Albert drukte ook op de paus en op de bisschoppen opdat ze aan Van Cauwelaert de massale steun van de clerus zouden ontnemen. In december 1920 riep hij de nuntius bij zich en sprak hem gedurende drie kwartier over het Vlaamse probleem. Hij klaagde over Mgr. Rutten, wiens optreden een rampzalige uitwerking had op de Vlaamse clerus van de andere bisdommen. "*Selon l'analyse du roi, c'était surtout le bas clergé diocésain, soutenu par certains ordres religieux, qui se montrait le plus acharné dans ce mouvement révolutionnaire, qui visait la destruction du royaume.*" L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen [...]*, p. 47 vlg.

met de nationalisten, zoals men het in de jaren dertig zou noemen. Maar die twee doelstellingen en zulk een versmelting met de partij van de fronters niet alleen, maar meer en meer ook de partij van de activisten, zou (zeker voorlopig) het gros van de Vlaamse katholieke kiezers en gekozenen afstoten.³⁵

Op 23 januari 1921 moest Van Cauwelaert zijn volgelingen bijeen zien te houden op een Vergadering van Afgevaardigden der aangesloten maatschappijen, met meer dan tweehonderd aanwezigen volgens het verslag. Als eerste punt stelde hij dat we een katholieke organisatie moeten vormen: voor de godsdienst, maar ook voor de Vlaamse beweging is het best dat socialisten, liberalen en katholieken zich apart organiseren. En ook voor specifieke aangelegenheden zoals ons petitionnement aan de bisschoppen voor de vernederlandsing van het confessioneel onderwijs. – In de bespreking zou dit punt niet worden betwist.

Moeten nu alle katholieke Vlamingen toetreden tot de Landsbond, die daartoe zou moeten heringericht worden? Van Cauwelaert noemde het voor de Vlaamse zaak beter dat er twee katholieke groeperingen bestonden, dan die te versmelten tot één die dan door wrijvingen zou verlamd worden. *“De Landsbond kan groeperen alle katholieken die eerlijk willen meewerken tot het veroveren van de onmiddellijk noodzakelijke doeleinden. (Toejuichingen.) De doeleinden zijn omschreven in het Vlaams programma.”* (De volledige vernederlandsing van het openbaar leven. LW)

“Nu zijn er personen die menen dat we dat programma niet kunnen verwezenlijken langs parlementaire weg; dat we zulks alleen kunnen langs zelfbestuur om. Het middel is hier echter zwaarder dan het doel. Wil men langs onwettelijke weg? Ja, dan staat dit niet meer in ons programma! Die kunnen dus niet met ons mee! Verdere doeleinden? We weten niet wat de toekomst ons brengen zal; zeker zal veel afhangen van wat de Walen (eenmaal het Vlaams programma veroverd) zullen doen! Ik geloof oprecht, dat men in dit laatste geval geen belang meer zal hechten aan zelfbestuur. Nemen we Brussel b.v., dat in de grond Vlaams is! Wie zal Brussel vervlaamsen door zelfbestuur? Neen, alleen langs het Vlaams minimumprogramma om, zal Brussel Vlaams worden. Mijn tweede besluit is dus: zo niet voor de leden, dan toch voor de Landsbond moet ons huidig programma een maximumprogramma zijn!” Omdat wij katholieken bijna heel de Vlaamse werking doen, zijn wij het die aangevallen worden door de extremisten.

35. In de schoot van de K.V. Kamergroep wist Van Cauwelaert het voorstel van oud-minister Helleputte te neutraliseren, dat de groep zich duidelijk zou uitspreken tegen zelfbestuur en amnestie. In de vergadering van 22 oktober 1920 kreeg hij steun van volksvertegenwoordiger Isidoor De Greve: *“Onderscheid te maken tussen Frontpartij en frontgedachte – Frontpartij is af te keuren. Ze is neutraal en zal niet leiden tot oplossing voor Vlaamse kwestie. Wat frontgedachten betreft, in West-Vlaanderen zijn gedachten van amnestie en ook van zelfbestuur (indien minimumprogramma er niet komt) in vooruitgang onder katholieken. Kunnen we al die krachten wegwerpen? In West-Vlaanderen worden rangen van Vlaams Verbond opengezet voor alle katholieken met vrijheid van mening inzake zelfbestuur en amnestie. Het voorstel van Helleputte zal van ons zeer veel krachten verwijderen indien het aangenomen wordt.”* Verslagboek in Papieren Ph. Van Isacker.

In de bespreking kwam de literator Ernest Claes tweemaal tussen om te verklaren dat hij zelfbestuur voorstond, maar zich aansloot bij de formulering van Van Cauwelaert om zich binnen de Landsbond te beperken tot het minimumprogramma. Maar *"Het vertrouwen van onze jongeren is geschokt. Sommige leden der K.V. Kamerfractie zijn daar oorzaak van"*, voegde hij erbij. (Er waren daarnaast een half dozijn katholieke gekozenen van het Vlaamse land die het programma niet aanvaard hadden en dus geen lid waren van de Kamergroep. LW) Van Cauwelaert *"doet vervolgens uiteen, hoe op politiek gebied een uitzuivering heeft plaats gehad bij de laatste wetgevende verkiezingen. Het uitzuiveringsproces zal nog dit jaar voortgezet en waarschijnlijk voltrokken worden. Wij hebben belet dat er in Vlaanderen twee katholieke partijen tot stand kwamen, een Vlaams-democratische en een franskiljons-reactionaire!"*

Met algemene stemmen werd een motie aangenomen die de onmiddellijke vervlaamsing vroeg van onderwijs, bestuur, gerecht en leger voor het Vlaamse land, en de samenwerking van alle Vlamingen voor dat doel. Daarbij werd bevestigd *"dat de Landsbond zich bij geen oplossingen zal neerleggen die niet geheel overeenkomen met de taalkundige eenheid van het Vlaamse land, ook met de meest volstrekte gelijkheid op taalgebied tussen Vlamingen en Walen en tussen het Vlaamse en het Waalse land"*. Alle katholieken die wilden meewerken aan dit programma konden lid worden, maar geen die het programma niet aanvaardden *"of de Landsbond buiten zijn programma willen trekken"*. De aangesloten verenigingen en de leden werden verzocht *"alle betogingen te vermijden, welke de eendracht en het onderling vertrouwen tussen de leden zouden kunnen in gevaar brengen"*.³⁶

Nadat de inrichting van een volgend congres was behandeld, volgde een uitvoerige bespreking van de amnestie-kwestie, ingezet met een pleidooi van Jan Bernaerts. Er bleek duidelijk dat een deel van de achterban daarvoor geporteerd geraakte, terwijl die eis nog niet algemeen kon gesteld worden zonder de beweging te discrediteren bij de massa. De vergadering stemde ermee in dat de amnestie voor oud-strijders, die in de Kamer werd behandeld, zover mogelijk zou worden uitgebreid. Voor de politieke gestraften kon volgens Van Cauwelaert met behendigheid genade gevraagd worden. De volgende dag schreef advocaat Maurice Orban aan Van Cauwelaert: *"U hebt gisteren aan onze Vlaamse zaak in het meest kritische ogenblik dat ze misschien ooit heeft doorgemaakt een dienst zonder weerga bewezen."* Die dwaze jongeren *"die u vragen of willen dwingen op te treden ten gunste van de 'bannelingen' uit Pro Flandria voor wie u tenslotte maar een perfied mens zijt of een lakei!"*³⁷

36. In de *Handelingen van het IIde Congres van den Katholieken Vlaamschen Landsbond gehouden te Hasselt op 15 en 16 Mei 1921*, Brussel, 1921, pp. 180-181, werd deze tekst afgedrukt onder de titel *Voorwaarden tot lidmaatschap van den Kath. Vlaamschen Landsbond of van een zijner afdelingen*.

37. *Pro Flandria* was van september tot december 1920 de titel van het maandblad van Josué De Decker in Den Haag.

Het tweede jaarlijks congres van de Landsbond, in Hasselt op 15 en 16 mei 1921, kende weer een overrompelende toeloop. Het benadrukte vooreerst het gesloten confessioneel karakter van de beweging.³⁸ En ten tweede haar verstrengeling met de standsorganisaties, met wie ze zich opmaakte voor de parlementsverkiezingen later in het jaar.³⁹ Het zwaartepunt lag op de vernederlandsing van het katholiek hoger en middelbaar onderwijs. Op 6 januari had Van Cauwelaert, namens het hoofdbestuur van de Landsbond, in *De Standaard* een oproep gelanceerd voor een dubbel petitionnement, door de ouders van humanioraleerlingen en door het hele volk te richten tot de aartsbisschop en daarna tot de bisschoppen van Brugge en Gent. Het ging erom dat het Nederlands de voertaal zou zijn van alle vakken behalve de levende talen, “zoals in Limburg”. Daarop had kardinaal Mercier gereageerd dat dit een aantasting betekende van de vrijheid van Onze Moeder de Heilige Kerk. Maar Van Cauwelaert wist, door zijn contacten met vooraanstaande geestelijken uit de bisdommen Brugge, Gent en Luik, dat Mercier met zijn brief geïsoleerd stond in het episcopaat. Niet alleen Rutten, maar ook Mgr. Heylen, de bisschop van Namen, had een erevoorzitterschap van het congres aanvaard. De verslaggever over de humaniora voor jongens, priester Nulens die directeur was van het Nederlandstalige college van Neerpelt, pleitte voor de volledige vernederlandsing met wettelijke dwang. Van Cauwelaert bracht verslag uit over het petitionnement. Hij beriep zich voor het aartsbisdom op de handtekeningen van 1354 ouders voor 2703 scholieren. Het volkspetitionnement zou al 35 517 handtekeningen hebben opgeleverd. Hij riep de ouders op om zich te verenigen in een Katholieke Vlaamse Schoolbond. Maar Mercier had de nuntius weten te mobiliseren om Rutten te doen wegblijven van dit congres dat hem huldigde.⁴⁰

De nationalist Edmond Van Dieren voerde in twee afdelingen oppositie, onder meer met het verwijt dat de Senaat (twee dagen tevoren) een afgezwakte versie had goedgekeurd van het ontwerp van taalwet op de openbare besturen, dat de Kamer had overgemaakt. Alfons Van de Perre antwoordde raak dat het anders zou gegaan zijn indien wij met honderdduizend in Brussel betoogd hadden (maar de oproep van Van Cauwelaert voor een algemeen-Vlaamse betoging voor die taalwet en voor de Gentse universiteit, was door de nationalisten weggehoond; LW). Ook Van Cauwelaert repliceerde: “*Al hetgeen op Vlaams gebied is verwezenlijkt, werd voor*

38. De afdeling Godsdienstige en Zedelijke Belangen was gericht tegen de politiek van de minister van Kunsten en Wetenschappen Jules Destrée inzake de zedenleer in het onderwijs. – Het is duidelijk dat de klerikale bekrompenheid van het gros der flaminganten een vicieuze cirkel vormde met de anti-Vlaamsgezindheid van het gros der antiklerikalen, de koning inbegrepen.
39. De afdeling Algemene Volksbelangen handelde over Economische en sociale standsorganisatie en over Standsorganisatie en de politiek.
40. L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen [...]*, pp. 47-59. L. Wils, *De vernederlandsing van het middelbaar onderwijs*, in: L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, Leuven, 2009, pp. 237-265.

Het hoofdbestuur van de Landsbond van de Katholieke Meisjesbonden bij hun deelname aan het tweede congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond, Hasselt, 1921. [ADV, VFCL27]

de ¾ door de actie van de K.V. Verbonders en door de K.V. Kamergroep verwezenlijkt. Wij hebben gedaan al wat wij konden. Is het onze schuld dat de liberale partij verzonken is in het franskiljonisme? Is het onze schuld dat de Gentse socialisten de hinderpaal zijn voor de vervlaamsing van (de universiteit van) Gent? Is het onze schuld dat aan het Hof en in de schoot der regering tegenstand geboden wordt tegen een ruimere amnestie-wet?(...) Laten wij al onze krachten concentreren. Het negativisme leidt tot niets."

Oud-minister Poulet, die optrad als voorzitter van het congres en er ook gehuldigd werd, hield de slottoespraak. Van de beloofde "gelijkheid" was niets in huis gekomen in het leger, het onderwijs en de rechtbanken, en inzake de overheidsadministraties alleen het door de Senaat "verhakkelde" wetsontwerp. Hij besloot: wanneer er een nieuwe militiewet en nieuwe belastingen worden voorgesteld, zullen we moeten antwoorden zoals onze voorouders al in het ancien régime zegden: "Geen herstel van grieven, geen subsidies!"

Na het congres bleef de vraag, zowel voor de Landsbond als voor de K.V. Kamergroep, wat ze moesten aanvangen met het "verhakkelde" wetsontwerp. Dat was inderdaad ernstig afgezwakt, maar het bleef een bijzonder belangrijke verbetering van de bestaande toestand. Omdat de K.V. Kamergroep onmisbaar was om een tweederden-meerderheid te bereiken voor de hangende grondwetsherziening, had ze in de Kamer een tekst kunnen laten goedkeuren die de streektaal als bestuurstaal oplegde aan alle overheden, en tweetaligheid aan de centrale administraties. Maar dat wetsontwerp was principieel verworpen door de bevoegde commissie van de Senaat, die bijna alles bij het oude wilde laten. Koning Albert schreef dan tweemaal aan de eerste-minister Carton de Wiart dat hij hoopte op een snelle goedkeuring van de wet "zonder dat die het karakter zou verliezen van een bevrediging voor de Vlamingen"; hij hoopte op "de geest van verzoening" van de ministers opdat die een compromis zouden vinden. Minister Van de Vyvere nam met de Brusselse katholieke senator A. Braun het initiatief om tot een compromis te komen dat de tekst van de Kamer herstelde mits afzwakkingen, en dreigde met ontslag indien dat er niet zou doorkomen. De premier steunde dat dan, maar mits nog nieuwe toegevingen aan de Franstaligen. Dan nog bleef het Waalse verzet heel sterk. Maar Van Cauwelaert had bekomen dat de bisschoppen van Luik en Namen tussenkwamen bij "hun" senatoren die toen heel talrijk waren, en zo was op 13 mei 1921 de compromistekst aanvaard, in grote hoofdzaak door katholieken.⁴¹

De K.V. Kamergroep had in de vorige maanden de besprekingen van de Senaat gevolgd, besproken wat desnoods aanvaardbaar was en welke tegenargu-

41. J. Velaers, *Albert I. Koning in tijden van oorlog en crisis 1909-1934 [...]*, pp. 853 e.v.; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen [...]*, pp. 77 e.v. In de Senaat, waar nog rijkdom vereist was voor lidmaatschap, vormden de katholieken nog de meerderheid. Het wetsontwerp werd er goedgekeurd door 48 katholieken, zes liberalen en één socialist, tegen één katholiek, zes socialisten en 22 liberalen.

menten konden ingediend worden (door minister Van de Vyvere of door bevriende senatoren?). Van Cauwelaert had ervoor gepleit om de steun aan de regering op te zeggen indien die niet voor een aanvaardbare wet zorgde. Na de stemming in de Senaat stelde hij op 1 juni dat diens tekst best door de Kamer werd aanvaard, omdat er voorlopig toch niets beters te bekomen was. Maar de regering die de Kamertekst had helpen afzwakken mocht niet meer worden gesteund: *“Indien we kunnen de regering doen vallen, hebben we veel gekregen voor onze zaak.”* Hij stuurde weer aan op zijn volwaardige Vlaamse partij: *“De houding van de katholieke partij is zodanig dat we er niets kunnen mee bekomen. Dat moet een einde nemen. De katholieke partij heeft geen recht meer van toegevendheid van ons.”* Maar hij bekwam niet meer dan dat de groep haar onvrede zou uiten in een aantal onthoudingen bij stemmingen over de begroting, ten teken van waarschuwing.⁴²

Op 5 juni 1921 vergaderden de Afgevaardigden van de maatschappijen aangesloten bij de Landsbond. Van Cauwelaert toonde de verschillende verzwakkingen aan die de Kamertekst had ondergaan, en besloot dat het resultaat niet in het minst kon bevredigen. Na een uitvoerige bespreking werd een motie aangenomen die *“krachtdadig verzet”* aantekende en het vertrouwen uitdrukte dat de Kamergroep ons programma onverminkt zou doen zegevieren. Ze stelde vast dat de regering op geen enkel terrein *“de koninklijke belofte van gelijkheid in rechte en in feite”* [sic] had ingelost, en verzocht de gekozenen dat ze het ordewoord van onafhankelijkheid tegenover de regering, dat Pouillet in Hasselt gegeven had, met beslistheid zouden volgen.

Als tweede punt op de agenda sprak Van Cauwelaert over de taak van de gemeenteraadsleden. Er werd besloten een bond te stichten van katholieke Vlaamse gemeenteraadsleden. Als derde punt werd de bespreking van 23 januari over de amnestie voortgezet. Van Cauwelaert stelde voor een algemene herziening te vragen van de administratieve bestraffing van ambtenaren wegens activisme en van de studenten der Von Bissing-hogeschool, en herziening van de niet-erkenning der onderwijzersdiploma's verleend door onwettig samengestelde jury's in 1917 en 1918. In de schoot van de Landsbond zou een commissie van juristen belast worden met het uitwerken van een wetsvoorstel voor amnestie voor politieke misdrijven. *“De voorzitter doet echter opmerken dat die amnestievraag wordt gesteld uit louter menslievendheid, daar ze personen bevoordeelt welke ons nog dagelijks bekampen.”*

Lode Wils (°1929), is emeritus hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de KULeuven. Hij is auteur van verscheidene studies over de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging en sinds 1981 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

42. Notulen van de Kamergroep in de Papieren F. Van Isacker, van 1 februari tot 13 juli 1921.